

Hur skall verksamheten vid våra fritidsgårdar hinna bli meningsfull?

Dan Andersson

Familjens funktioner har förändrats radikalt genom industrialiseringen. Två aspekter av denna förändring är särskilt viktiga i det här sammanhanget: Det är utvecklingen av företeelsen fritid och framväxten av konsumtionsfunktionen som en av familjens viktigaste funktioner.

Det ger viktiga förutsättningar för den kommunalt arrangerade fritidsverksamheten. Men vilken uppgift skall den fylla? Skall fritidsgården vara "vårdcentral" eller "masskulturcentral?"

De frågorna belyses i denna artikel, där författaren skisserar ett antal renodlade typer av fritidsgårdar. Just denna renodling bidrar till att ställa frågorna om fritidsgårdens inriktning på sin spets.

Författaren, Dan Andersson, är universitetsadjunkt i sociologi vid universitetsfilialen i Örebro. Vidare är han engagerad i ett av Europarådet initierat forskningsprojekt vid kulturnämnden i Örebro. Det avser en jämförande analys av kulturlivet i fem nordiska städer.

Före industrialiseringen på 1800-talet fanns knappast begreppet familj alls. Man talade om gårdsfolk i stället. Det fanns inte heller några ungdomar eller pensionärer med den sociala innebörd som dessa begrepp har för oss i dag. Inte ens begreppet fritid uppstod förrän industrialiseringen tog fart och egentligen hände det ganska lite före 1900-talet. Sedan kom föränderlighetens tidevarv till vårt samhälle.

Familjen genomgick en revolutionerande för-

ändring på ganska kort tid och har i dag blivit en hushållsenhet, en högrörlig konsumtionsinstitution med i genomsnitt omkring 2,5 personer per enhet och därmed "smidigt anpassad" till industrialiseringen och konsumtionssamhällets krav. Omkring 25 000 personer bytte exempelvis bostad i Örebro kommun under år 1973 dvs flyttade ut- och in och inom kommunen. Detta kräver naturligtvis små flyttbara enheter.

Samtidigt som familjerna blivit små har också funktionerna successivt övertagits av samhället. Kvar finns sådana funktioner som känslo- och sexualliv, utbildning och uppfostran, samt fritid och rekreation. Samtliga dessa funktioner förlorar emellertid på att familjerna är små. Det kan vårt lands ca 200 000 ensamstående mammor och pappor med barn säkert intyga. Det kan vi avläsa i den ständigt accelererande skilsmässorefekvensen eller i varenda sociologisk rapport där man studerar umgänges- och fritidsmönster. Samtidigt kan man tala om en ny helt dominerande funktion — konsumtionsfunktionen — som accelererar i betydelse i takt och harmoni med masskultursamhällets expansion.

Om vi tar familjens utveckling som utgångsläge vid en diskussion kring fritidsgårdarnas meningsfullhet kan vi fråga oss: "Kan en fritidsgård bli ett komplement och ersätta några av de uppgifter

.....
Familjen . . . har i dag blivit en hushållsenhet, en högrörlig konsumtionsinstitution med i genomsnitt omkring 2,5 personer per enhet och därmed "smidigt anpassad" till industrialiseringen och konsumtionssamhällets krav.
.....

.....
Kan en fritidsgård bli ett komplement och ersätta några av de uppgifter som den moderna familjen saknar förutsättningar att klara av och kan man hinna med att utveckla dessa fritidsinstitutioner till något annat än "vårdcentraler" och i så fall till något annat än "masskulturcentraler"?
.....

som den moderna familjen saknar förutsättningar att klara av och kan man hinna med att utveckla dessa fritidsinstitutioner till något annat än "vårdcentraler" och i så fall till något annat än "masskulturcentraler"? Frågorna är nog så viktiga, men går inte att besvara förrän man har klart för sig vad som skall räknas som meningsfullt och hur man vill att människor skall fungera tillsammans.

Låt oss därför skapa några tänkta stereotyper och diskutera dessa. Kanske kan det reta fantasin något och framför allt kan en diskussion om vad som är meningsfullt bli intressant på det viset. Låt oss följa med på en tågresa och passera några centraler.

Fritidsgården som socialgård

I anslutning till kommunala experiment med sk socialcentraler vilka skall möjliggöra en integration mellan social-, hälso- och sjukvård i olika bostadsområden är ofta tanken att denna verksamhet skall kunna byggas ut och omfatta även fritidsverksamheten. Fritidsgårdens sociala ansvar och aktiva arbete att förbättra den sociala miljön i grannskapet blir därmed en huvudmålsättning. Med meningsfullhet skulle man då kunna mena den grad av vård man kan ge människor som misslyckats med anpassningen till samhällets utveckling i något avseende eller som med ett sämre socialt arv än genomsnittet kommer att få speciella svårigheter i framtiden. Ju fler missanpassade som via socialgården kan föras in i ett "nor-

.....
Fritidsgårdens sociala ansvar och aktiva arbete att förbättra den sociala miljön i grannskapet blir därmed en huvudmålsättning.
.....

malt" livsmönster desto meningsfullare är verksamheten. Som vi vet är detta en av fritidsgårdens målsättningar i dag, men också det som verkar vara mest ouppnåeligt. Många av de anställda inom fritidssektorn upplever hur deras problem ständigt ökar. Ju mer verksamheten präglas av en önskan att tillgodose tex vissa ungdomsgruppers påtagliga behov av vård desto större och mer hopplösa upplevs problemen. På något annat sätt kan det knappast heller bli så länge antalet vårdbehövande fortsätter att öka och så länge det "normala" livsmönstret är under ständig förändring i hastigt tempo. Anställda vid en sådan vårdcentral blir dömda till ständig känsla av att inte räckta till. För att ta ett exempel: I vårt land ökar för närvarande antalet förtidspensionärer mycket snabbt. Därmed skulle man föreslå att "socialgården" prioriterade vård av förtidspensionärer mer än nu, men förtidspensionärernas antal påverkas inte av det. Inte heller slutar gruppen att växa med hjälp av vård. Det som är *orsaken* till deras och överhuvudtaget alla andras problem kan knappast verksamheten vid en fritidsgård göra något åt. En fritidsgård med enbart vårdande inriktning kan sannolikt aldrig hinna i kapp utvecklingen av egen kraft. Ändå verkar vårdinslaget bli mer och mer ofrånkomligt och frågan är om begreppet vård kan få en progressiv innebörd på fritidsgården genom att verksamhetens inriktning ändras.

Socialgården som kulturservicecentral

Naturligtvis kan man mena något mer med vård än att bara passivt plåstra om sociala och mentala skador. Man kan eftersträva en utveckling av små oaser där jämlikhet råder, där möjligheter att skapa realistiska verklighetsuppfattningar växer fram, där medmänsklig värme och kärlek frodas, där positiv självvärdering blir något självklart osv, men då krävs att verksamheten utestänger alla tänkbara raserande krafter som ständigt tränger på utifrån (vilket är svårt) och därmed förstärks också vad man skulle kunna kalla för *den fartblinda människan*. Vi är alla medresenärer på samhällets fantastiska "fordon". De olika miljöerna passerar förbi oss som ett accelererande

Om vi försöker göra fritidsgården till en bekväm central för människorna i ett grannskap och där utveckla de positiva relationer som vi önskar i lugn och ro så finns ändå de negativa krafterna kvar utanför och de väntar inte stillatigande — de förändras och förändrar oss i ett hastigt tempo.

panorama där vi rusar fram från den ena fysiska och sociala miljön till den andra. Att hoppa av i farten blir allt svårare.

Om vi försöker göra fritidsgården till en bekväm central för människorna i ett grannskap och där utveckla de positiva relationer som vi önskar i lugn och ro så finns ändå de negativa krafterna kvar utanför och de väntar inte stillatigande — de förändras och förändrar oss i ett hastigt tempo. Att stabilisera tillvaron för ett tag, att glömma bort stressen, att skapa något i stället för att passivt konsumera, att leva sig in i det klassiska och stabila. Detta är några av de ingredienser man brukar förknippa med begreppet kultur. Fritidsgården som kulturgård blir då naturligtvis något mycket mer än en socialt vårdande institution såsom vi ensidigt betraktade begreppet vård ovan. Kanske kan man tala om att centralen blir en "social värmestuga för resenärer".

Men nu kan ju kultur innebära ganska mycket, och det är inte alls självklart att fritidsgården blir någon bekväm central bara för att verksamheten blir "kulturell". Låt oss fortsätta att skapa ytterligare några provocativa stereotyper, några typer av morgondagens kulturgårdar kanske.

Den kommunala kulturminnesvårdcentralen

Klassisk teater, konst, musik och litteratur distribuerade till alla samhällsskikt i små doser då och då, verkar definieras som meningsfull i varje kommun.

Det är utbildningen som differentierar i första hand och inte ekonomisk status i sig, men hög utbildning är först och främst en effekt av hög social hemvist.

Ett problem med finkulturen eller vad vi vill kalla denna aktivitetsform är att vi här möter ett av de mest klassbundna fenomenen av alla. Man kan utan vidare påstå att ju större doserna blir desto mer homogen blir besöksgruppen — i riktning mot högt utbildade personer ur högre socioekonomiska samhällsskikt. Det är utbildningen som differentierar i första hand och inte ekonomisk status i sig, men hög utbildning är först och främst en effekt av hög social hemvist. Även om finkulturen är klassbunden finns en annan tendens i vårt samhälle i dag som kan förefalla inspirerande. De finkulturella aktiviteterna tycks bli allt mindre åldersbundna och detta hänger nog samman med utbildningsexpansionen bl a. Utbildningen som tidigare koncentrerades till ungdomsåren håller på att bli mer utspridd mellan åldrarna. I och med att utbildningsstatusen blir mer åldersutjämnad ökar också möjligheterna att göra en kulturminnesvårdcentral mindre ålderssegregerad.

Men finkultur (och humaniora) är nu knappast någon ekonomiskt självbärande verksamhet och hur länge kommer man att subventionera sådant som bara en minoritet utnyttjar. Kommer finkulturen att definieras som meningsfull så länge att utbildningsexpansionen hinner i kapp dvs tills finkulturen vid en fritidsgård inte längre skulle behöva bli ålderssegregerad eller är det den masskulturellt beroende finkulturen som kommer att ensam överleva (t ex TV-teater)?

Den moderna folkkulturcentralen

Ibland definieras folkkultur ungefär som "den finkultur gemene man utövar". I stället för att som publik lyssna, se och höra i salonger mm betonas de skapande och aktiverande inslagen. Det är så vi ofta möter begreppet inom folkrörelserna, t ex inom arbetarrörelsen.

Om vi vidgar definitionen till att omfatta "all" skapande och psykologiskt stabiliserande fritidsaktivitet med minimalt inslag av kommersialism och massproduktion kan man säga att verksamheten vid våra fritidsgårdar i dag i viss utsträckning är folkkulturellt inriktad, men i allt större utsträckning håller den på att bli "masskulturellt"

.....
*I dag förefaller masskulturen dominera över
och styra allt fler av de verksamheter som kan
betecknas som folkulturella.*
.....

inriktad.

Vid en undersökning av 13-åringarnas önskemål om verksamheten vid föreningsgårdarna i Örebro (utförd vid barnavårdsnämndens fritidsavdelning flera år i följd) ökade intresset för diskotekdans mest. Bordtennis och andra spelformer uppvisade stadigt högt intresse medan aktiviteter som sannolikt är mindre beroende av massmedia och massproduktion dvs mer "rena" folkulturella verksamhetsformer stadigt förlorade anhängare eller behöll sin låga nivå. Keramik, batik, måla och rita, modellbygge, tillhörde samtliga undersökningsår (1968—1971) de minst populära aktiviteterna. Att lyssna på musik förlorade dessutom i popularitet i samma takt som diskotekdansens ökade. Att själv spela musikinstrument fanns inte ens med på listan av önskemål.

En eventuell fördel med folkulturell inriktning bör vara att den inte automatiskt betyder generations- eller klassmotsättningar. Inom fritidsgårdens väggar bör sådana motsättningar åtminstone delvis kunna hållas konstanta. Man tecknar, målar, spelar, sjunger, idrottar, motionerar mm inom alla åldrar och inom alla samhällsskikt. En annan fördel? Den psykologiska funktionen hos begreppet folkkultur är vad man kan kalla samhällstempostabiliserande. Det känns meningsfullt för besökaren att kunna glömma bort verklighetens vardag som finns utanför frimärkenas, böckernas, batikens eller gitarrens värld. Men kommer man att vilja och kunna rädda folkulturen vid fritidsgårdarna och vilken folkkultur i så fall? I dag förefaller masskulturen dominera över och styra allt fler av de verksamheter som kan betecknas som folkulturella.

Att tala om vård i samband med folkulturell verksamhet är naturligtvis fortfarande angeläget. Detta gäller även då vi talar om finkulturell verksamhet. Vård kan här betyda att tillfälligt hålla ungdomar borta från droger och alkohol eller att

bryta den sociala isoleringen bland äldre för en stund och kanske kan folkulturen till och med bli den verksamhetsform där olika generationer och samhällsskikt kan mötas. Vård kan också komma att handla om "vård" av vissa typer av aktiviteter i sig. Man definierar vissa verksamheter som de enda meningsfulla från kommunens sida och vill man vara besk kan man då tala om att huvudmål-sättningen är att se till att fritidsgården mår bra, får mycket besökare och därmed anslag för fortsatt utbredning av den "meningsfulla" verksamheten. Men vad menas då med meningsfullhet?

Den kommunala masskulturcentralen

Medan finkulturell och folkulturell verksamhet förstärker utvecklingen av den "fartblinda människan" är masskulturens konsekvens snarast den motsatta. Genom TV och andra massmedia, via popmode, fritidsvarukonsumtion och allt annat som brukar inkluderas i begreppet masskultur anpassas människan till tempot, föränderligheten och accelerationen inom samhället. Ungdomarna har bästa förutsättningen att anpassa sig och anamma allt det nya, men masskulturen tenderar att fånga alla generationer.

För dagens ungdomar som har fötts in i en värld med TV-satelliter, Mallorcaresor och flipperspel är allt detta något normalt. För den vuxna generationen som fått uppleva hela denna enorma historia borde det vara självklart, enligt alla traditionella vetenskapliga kunskaper, att man försöker förtränga verkligheten, dra sig undan och söka sig lugn och stabilitet i stället för att acceptera förändringarna. Nu verkar det snarast som om till och med våra åldringar — de som har mest fritid i samhället ytligt sett — får allt svårare med att få tiden att räcka till. TV, tidningar, bingo (och föreningsarrangemang), fångar i dag så många och

.....
Genom TV och andra massmedia, via popmode, fritidsvarukonsumtion och allt annat som brukar inkluderas i begreppet masskultur anpassas människan till tempot, föränderligheten och accelerationen inom samhället.
.....

.....
Kommunen kan till och med bli producent av masskultur i en slags konkurrens med fritidsmarknaden för övrigt. Kabel-TV är exempel på en sådan möjlighet.
.....

tar så stor tid av deras fritid att man kan undra hur de skall hinna med att *inte* acceptera förändringar. Ungdomar är i dag en av fritidsproducenternas mest intressanta målgrupper. Är pensionärerna morgondagens stora marknad, dvs kommer våra åldringars s. k. behov att huvudsakligen handla om masskulturella önskemål?

Med masskulturens utbredning följer en viss förstärkning av generationsklyftorna (generationerna blir målgrupper bl a) och även en förstärkning av könsrollerna (herr- och damtidningar, mode mm). Visserligen blir vissa beteendemönster likartade mellan åldrarna och könen till sin yttre form men det betyder inte att man nödvändigtvis umgås (t ex TV).

När verksamheten vid fritidsgårdarna färgas av masskulturen som en slags spegling av samhället och utan direkt styrning från kommunalt håll förstärks också generationsklyftorna här och en rad könsmotsättningar skärps. All masskultur har emellertid inte dessa effekter och förmodligen måste varje kommun fråga sig vilka masskulturtyttringar som skall betraktas som meningsfulla. Det är nämligen svårt att tänka sig en fritidsgård totalt oberoende av omgivningen så länge verksamheten kallas "öppen" och så länge vårt blandekonomiska system tvingar varje kommun till ständig balansgång mellan "konsumtionsdemokratiska" och kommunalpolitiska ideal dvs å ena sidan skall kommunen tillgodose "behov" som masskultursamhället skapar och å den andra styra utvecklingen via politiska programförklaringar. Vid denna balansgång kommer serviceideologin att fortleva. Kommunerna måste acceptera masskulturens ständiga föränderlighet men kan försöka skapa ett kommunalt utbud där endast "meningsfull" masskultur ingår.

Meningsfull masskultur kanske blir sådana verksamheter som hjälper till att sudda ut köns-

barriärer och åldersklyftor och som aktiverar till ökat socialt umgänge överhuvudtaget. T ex någon slags "diskotekfolkdans" kanske.

Kommunen kan till och med bli producent av masskultur i en slags konkurrens med fritidsmarknaden för övrigt. Kabel-TV är exempel på en sådan möjlighet. Den har ännu inte gett tillräckligt positiva erfarenheter någonstans, men kan kanske formas till ett medel för ökad social/umgängesverksamhet vid en fritidsgård i framtiden. Där emot förefaller det vara svårare att tänka sig uppnå positiva erfarenheter med kabel-TV i våra hushåll. Förmodligen skulle den sociala isoleringen då öka i våra bostadsområden?

En sammanfattning av det sagda

Vi började med att påstå att våra konsumtionsenheter på 2,5 personer i genomsnitt behöver ett komplement för sin fritidsverksamhet. Samtliga typer av fritidsgårdar vi talat om blir meningsfulla så till vida att de kan eller åtminstone bör de kunna tillfälligt förhindra "icke önskvärd verksamhet", bryta social isolering för stunden och med en utveckling av verksamheten så att den blir attraktiv även för personer med lite fritid (25—65-åringar) skulle fritidsgården till och med kunna bli mindre ålderssegregerad.

Denna sociala vård och "vård" av vissa verksamheter är klart enklare att klara av på en kommunal institution än i en liten hushållsenhet. Där emot hinner fritidsgården förmodligen aldrig bli något annat än i bästa fall en "social värmestuga för resenärer" ty ständigt nya ansikten dyker upp i och med den väldiga geografiska rörligheten i vårt land och vilken kommun vill försöka minska bostadsbytestakten bland medborgarna.

Slutligen förefaller det vara mycket svårt att forma en verksamhet som totalt utestänger det som för övrigt dominerar fritiden — masskulturen. Till och med den folkkultur som expanderar i samhället är oftast direkt beroende av massmedia t ex.

Denna artikel behandlar naturligtvis bara en del av den verksamhetskaka en kommun har att skära av vid planering av fritidsgårdarna. Vi tog t ex inte upp den idag så aktuella diskussionen om

medinflytande, men passar gärna på att fråga: Är det meningsfullt att i framtiden kunna rubricera fritidsgården som "den kommunala byråkratit utbildningscentralen"? Vilka kommer då till fritidsgården?

Inte heller känner man igen dagens fritidsgårdar i artikeln ty målsättningen var att skissera några tänkbara verksamhetsinriktningar för framtiden med betoning på verksamheten.

Artikeln handlar inte ens om resurser och resursfördelningar dvs det som till stor del bestämmer det mesta av sådant som vi kallar intressen, värderingar och behov och även fastställer våra handlingsalternativ (dvs utbud) — som avgör vad vi vill och kan göra. Dagens problem att försöka göra fritidsgården till en samlingspunkt för alla generationer handlar därför i ganska liten utsträckning om verksamheten på gården utan om människors resurser t ex fritidens längd. Ett exempel som vi känner igen: Ge småbarnsmammor eller hela hushåll möjligheter att få barnpassning, bygg t ex lektrum på fritidsgården och bjud in till gårdsträffar.

Det finns alltså luckor. Det som skrivits handlar om fenomen som inte definierats entydigt. En del synpunkter och "stereotyper" är medvetet provocativa. Men ett faktum bör kunna slås fast: En fritidsgård kan alltid utveckla den sociala vårdfunktionen i och med att gården är kopplad till en myndighet som har socialt ansvar och resurser (politiska, ekonomiska) att fördela — en myndighet som t ex försöker motarbeta ålders-köns-ekonomiska och andra klyftor mellan människor. Detta är också ett argument för att låta fritidsgården fortsätta att utvecklas i kommunal regi.

En utopi?

Om vi vill komma längre med våra fritidsgårdar än vad vi målat ut i artikeln behövs nog ett annat samhälle — en annan kultur att forma kulturgården i.

När världssvälten, miljöförstörelsen och energibristen tvingar in välfärdssverige i ett lugnare tempo, när produktionen av livsmedel och andra nyttovaror åter blir viktigare än massproduktion av t ex fritidsartiklar, när människor åter börjar

känna sig hemma där de bor och inte räknar med att flytta efter 4—5 år då kanske gruppäktenskap, storfamiljer och andra kollektiv istället kallas för "självvårdande gårdsfamiljer" och motsvarar förlängningen av dagens fritidsgårdar. Många hoppas på det, men minst lika många förfasas över en sådan utveckling. För dem som hoppas må man önska att fritidsgårdarna får fortsätta att existera. Bland dem som förfasas är säkert många som tycker att 1800-talets gårdsfolk levde ett socialt sett gemytligare liv. Till dem kan man ställa frågan: Vilken är skillnaden mellan 1800-talets gårdsfolk och framtidens eventuella "självvårdande gårdsfamiljer"? Kan de ge tillbaka en del av det som gick förlorat då familjen blev liten?

Nyhyttan

Kurort och enskilt sjukhem

Storslagen bergslagsnatur — utmärkta promenadvägar — hög och torr barrskogsluft — sjukgymnastik — massage — bad.

Läkare: *Med. Dr G. Smårs.*

Behandling av invärtes sjukdomar, mag- och tarmsjukdomar, hjärt- och blodtryckssjukdomar, reumatiska åkommor. Konvalescens och rekreation. Prospekt och upplysningar genom rumsbeställningar. Tel 0587/604 00.

Postadress: FACK 65, 710 32 JÄRNBOÅS.